

PREFAȚĂ

Enea Silvio Piccolomini (1405–1464), *alias* papa Pius al II-lea (1458–1464), a fost un personaj fascinant al unei lumi eroice, care mai trăia încă fervoarea ideii de cruciadă, pe fondul umanismului. Imitarea de către artiști a antichității și plasarea omului în centrul universului erau două tendințe pe care biserica le-a temperat mereu, conform misiunii sale de slujire a lui Dumnezeu. Iar această misiune nu putea privi decât cu oarecare rezerve idealizarea societății păgâne și punerea pe un piedestal prea înalt a ființei imperfecte create de divinitate. Biserica era însă parte fundamentală a societății (după unii era societatea însăși!) și în mijlocul societății, de aceea îi exprima, stimula, formula și punea în practică idealurile. Un asemenea ideal, plin de vitalitate după 1400, era apărarea Europei în fața asalturilor islamice și chiar ofensiva pentru alungarea „păgânilor” de pe continent. Occidentul era în confruntare cu Islamul arab, sarazin sau maur încă de pe la anul 700, după Christos, localizat cu precădere în sud-vest, adică în Peninsula Iberică și pe cale de a fi complet extirpat în secolul al XV-lea. Pe când Occidentul părea să intre într-o zodie mai bună, asaltul Islamului, de această dată al turcilor otomani, devenea acut în colțul sud-estic al Europei, în Peninsula Balcanică. Aici, turcii pusese rădăcina piciorul drept cuceritori prin 1354, iar pe la 1400, călcând peste greci, bulgari, sârbi, albanezi, depășeau spre nord, peste Dunăre, Peninsula Balcanică, atacându-i pe români, unguri, sași, secui, croați, poloni etc. Măsura gravă luată de creștini în fața acestui iureș cuceritor și tulburător s-a chemat cruciadă, ca și odinioară. Era însă o cruciadă *sui generis*, fiindcă nu mai urmărea eliberarea prin atacuri și asalturi a Locurilor Sfinte, ci apărarea lumii creștine europene, pe propriul ei teritoriu cotropit ori periclitat. Este secolul care a văzut și atacarea de către „păgâni” a dalmatinilor, a slovenilor, a germanilor, austriecilor și chiar a italienilor. Măsurile de rezistență erau luate în primul rând de imperiile, regatele, principatele, ducatele etc. vizate în mod direct, dar în fruntea tuturor se situa, formal și, adesea, real, Sfântul Scaun, simbolul ideii de Creștinătate în viziune apuseană și, de la 1453 încoace, singurul rămas liber din cele două mari centre ale unei lumi creștine bicefale. Această acțiune a Europei, derulată în Europa, contra Islamului invadator s-a chemat de către unii istorici „cruciadă târzie”, de către alții „cruciadă defensivă”. Enea Silvio Piccolomini a

fost, ca om, ca prelat și înalt funcționar al Bisericii, martorul și slujitorul ei, iar ca papă i-a fost, pentru șase ani, artizan. În cadrul cruciadei, în paralel cu ea și în strânsă interferență cu ea, s-a desfășurat și o nouă tentativă – cea mai importantă din lumea medievală târzie – de unire a celor două biserici, prin Sinodul (Conciliul) de la Ferrara-Florența, din anii 1438–1439. Astăzi se știe că Unirea de la Florența nu a fost de lungă durată, dar în secolul acesta eroic al rezistenței antiotomane, timp de câteva decenii bune, s-a crezut adesea în reușita ei, s-au văzut și rezultatele ei promițătoare. Frații creștini bizantini și latini păreau acum una, avântul în numele Crucii îi anima pe toți, iar capii lor deveneau „atleți ai lui Christos”, precum Iancu de Hunedoara ori Ștefan cel Mare, independent de *Filioque*, de figurarea *Purgatoriului* sau de felul în care primeau *Eucharistia*. Până la urmă s-a dovedit că nu atât convingerea, cât priemejdia îi făcuse pe toți egali și generoși.

Enea Silvio Piccolomini, *recte* papa Pius al II-lea, a fost martor, actor și protagonist al acelei lumi, despre care a lăsat foarte prețioase surse scrise. Una este chiar lucrarea pe care, cu talent, pricepere și cunoaștere, a luat-o în discuție dr. Andreea Mărza. Astfel, dintr-o carte, publicată pe vremea când tiparul era în leagăn, spre anii 1500, s-a născut o alta, cea de față, după mai bine de o jumătate de mileniu. *Habent sua fata libelli!*

Cel dintâi capitol al lucrării Andreei Mărza se referă la viața și activitatea marelui umanist și papă, punând accentul pe formarea intelectuală și ecleziastică a tânărului sienez, pe raporturile sale familiale, pe experiența sa la curtea împăratului Frederic al III-lea, pe avatarurile accederii la funcția supremă pontificală și pe anii de pontificat, pentru a stăruii asupra operei acestuia. În capitolul următor, cu un cadru general dedicat politicii și culturii în perioada cruciadei târzii, autoarea tratează creația lui Enea Silvio Piccolomini din perspectiva idealurilor epocii sale și mai ales prin prisma „revoluției” produse de inventarea tiparului cu litere mobile la jumătatea secolului al XV-lea, de primele produse sub formă de carte ale acestei monumentale invenții, produse numite generic incunabule. În același loc, este analizat conținutul de idei al incunabulului aflat în atenția acestei lucrări, anume *Epistolae familiares*, cu specială privire asupra vieții personale a marelui cărturar și cleric reflectate acolo, asupra micilor tratate trimise de el sub formă epistolară (cuprinse apoi în ediția din 1496 a *Epistolae-lor familiares*), asupra cererilor de cărți formulate în scrisorile din aceeași lucrare, asupra chestiunilor Europei Centrale și celor adiacente domniei în Ungaria a lui Ladislau Postumul (1444–1457), reieșite din acest *opus*, asupra situației politice din Europa Occidentală. La încheierea acestui capitol, se fac unele utile considerații lingvistice, stilistice și artistice, precum și de vocabular istoric, în jurul aceleiași ediții din 1496. În fine, al

treilea capitol parcurge textele epistolare analizate de autoare prin grila calității lui Enea Silvio Piccolomini de organizator al cruciadei târzii, cu accentul pus pe opiniile autorului legate de originea otomanilor, pe stadiul cruciadei înainte de pontificatul lui Pius al II-lea și apoi pe rolul central al înaltului prelat în încercarea de stăvilire a înaintării turcilor spre Europa Centrală.

Autoarea a pornit de la un subiect puțin frecventat în istoriografia română, anume activitatea de umanist a lui Enea Silvio Piccolomini. Cu excepția unei teze de licență din anii '70 ai secolului trecut, elaborate de Ovidiu Mureșan și devenite recent carte, nu a existat nici o lucrare propriu-zisă, de o anumită amploare, în limba română, referitoare la viața și opera ilustrului umanist. Lucrarea de față nu este o monografie dedicată personalității menționate, ci un studiu de detaliu, referitor la activitatea epistolară a acestei figuri centrale a secolului al XV-lea. Mai mult, Andreea Mârza analizează în amănunt numai acele scrisori cuprinse în incunabulul intitulat *Epistolae familiares* (apărut în mai multe ediții, dintre care patru sunt prezente și în bibliotecile din România), așa cum sunt ele ordonate de peste cinci secole într-un exemplar din ediția din 1496, aflat astăzi în colecția de incunabule a Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca. În acest fel, cercetarea de față se centrează pe o carte (și pe o anumită ediție), dar pe o carte care a făcut epocă și care reflectă o epocă. Se înțelege clar din teză ce a însemnat pentru cultura și civilizația europeană o personalitate care a condus într-un fel lumea de atunci, lumea care ne interesează direct și din care ne revendicăm noi astăzi. Abordarea Andreei Mârza conține la modul figurativ-generic câteva cercuri concentrice, care interferează, comunică, se intersectează și, uneori, se confundă: 1. lumea europeană, creștină și musulmană, cu zonele ei din Occident, din Europa Centrală, din Europa Sud-Estică, o lume în confruntare războinică (creștini-otomani) sau în rivalitate și dispută (creștini apuseni-creștini răsăriteni); 2. Papalitatea și Imperiul, cu chestiunile lor aflate în armonie sau în dezacord; 3. umanistul și pontiful, întruchipat de Enea Silvio Piccolomini, devenit Pius al II-lea (1458–1464); 4. opera acestuia ca reflex al lumii trăite de autor; 5. „Epistolele familiare”, cu accent pe ediția din 1496 și pe exemplarul de la Cluj.

Autoarea are marele merit de a avea o solidă formație de clasicist, dobândită în ambianța Universității clujene. Ca latinistă a fost privilegiată, deoarece a putut analiza în original, în latinește, opera umanistului născut la Siena, i-a putut simți nuanțele, nu numai pe cele de conținut, ci și pe cele legate de formă, de eleganța exprimării, de stil, de mersul narațiunii. Cercetătoarea a avut nevoie și de solide cunoștințe de istorie europeană, pe care le-a acumulat cu răbdare, insistență și perseverență. Iar rezultatele s-au văzut și sunt deose-

bite. Prin urmare, a rezultat o cercetare istorico-filologică, o abordare interdisciplinară, nu una de juxtapunere.

Se mai cuvin subliniate legăturile lucrării de față cu istoria central-europeeană și românească, nu fiindcă națiunea s-ar fi aflat pe prim plan atunci (deși Piccolomini știa că Ioan/Iancu de Hunedoara – căruia îi stâlcește uneori numele – ar fi sporit nu atât gloria ungarilor, cât a românilor, din care se trăgea!), ci fiindcă zona în care trăiau românii era situată în „prima linie” a confruntărilor din cadrul cruciadei târzii. Era firesc ca în epistolele înaltului cleric, regiunea carpatică și eroul său de atunci – amintitul Iancu – să ocupe un loc important. Iancu ținuse în loc pe turci aproape două decenii, îi bătuse pe câmpul de luptă, dar fusese și învins, îi făcuse să reculeze, se făcuse temut și respectat și, mai ales, salvase Europa la Belgrad, în 1456. Piccolomini știa toate aceste lucruri, cunoștea scena politică din Ungaria și de la Dunărea de Jos, ceea ce se reflectă cu prisosință în epistolele sale și în alte lucrări. Autoarea a știut să urmărească toate meandrele acestor gânduri piccolominiene, desprinse din scrisori.

Este de prisos să mai subliniem importanța acestei cercetări pentru contemporaneitate, pentru Europa de-acum, pe care ne străduim s-o facem și mai ales s-o refacem. Lectura cărții va fi extrem de utilă unui public iubitor de cultură, prea convins uneori că totul s-a descoperit și s-a inventat recent, că lumea medievală a vegetat fără să producă mai nimic. Or, iată că Andreea Mârza, prin mijlocirea scrierilor lui Enea Silvio Piccolomini, ne dovedește cum se organiza, se apăra și se construia Europa secolului al XV-lea, bazată pe valorile sale perene – clasicismul greco-latin și creștinismul – nu mult deosebite ca fond de cele de astăzi. Confruntarea de-atunci cu Islamul – temă copleșitoare pentru viața și opera lui Piccolomini – nu este foarte departe de preocupările actuale ale lumii. O lume modernă, mobilă, deschisă, prosperă, dar încă temătoare, plină de angoase, speriată de celălalt, de străin și, pe alocuri, animată încă de „războiul sfânt”. Altminteri, în ciuda bravadelor, e vorba de o lume la fel de vulnerabilă, de fragilă, gata să se frângă la o adiere de vânt mai puternic. S-au schimbat doar actorii, dar tema piesei a rămas aproape neschimbată pe scena lumii! Acesta este, cred, mesajul pe care, cu seriozitate, competență și eleganță, ni-l transmite lucrarea de față a Andreei Mârza. Este de datoria noastră să preluăm acest mesaj, să-l ducem mai departe și s-o felicităm sincer pe autoare.